

Марв (туркм. Merw; форс. مەرو), Гяур-калъа — Туркменистоннинг жануби-шаркий кисмида Мурғоб дарёси бўйида, ҳозирги Марв шаҳридан 30 км шарқда, замонавий Байрамали шаҳрининг ёнида жойлашган Ўрта Осиёдаги энг қадимги шаҳарлардан бири.

Форс сатраплиги Маргиёна ва туркий Салжукийлар салтанатининг пойтахти. Марв харобалари Жаҳон мероси рўйхатиға киритилган. Баъзи маълумотларға кўра, XII—XIII асрлар бўсағасида Қадимги Марв ярим миллиондан ортиқ аҳолиси бўлган дунёдаги энг йирик шаҳар бўлган. Шаҳристонининг майдони 350 гектарни ташкил қилган. Марв воҳасида Маргийлар цивилизацияси даврида (милоддан аввалги 3-минг йиллик охири - 2-минг йиллик бошлари) аҳоли яшаган; миҳхат ёзувларида Марғу деб юритилади, ундан атрофдаги ҳудуднинг номи келиб чиққан. Милодий эра мизнинг бошларида Марв Парфиянинг асосий шаҳар марказларидан бири бўлиб, майдони 60 км² ва бир неча халқа деворлардан иборат. Хитой манбаларига кўра, 97-йилда Хитой харбий кўмондони Бань Чао ўз отряди билан Марвға етиб борган. III асрда шаҳарда биринчи масиҳийлар пайдо бўлди. Бу ерда қудратли Мерв метрополияси шаклланди. Эски Марв яқинидаги 3-6-асрларға оид насроний некрополлари, шунингдек, Марвдан 18 километр узоқликда жойлашган, алоҳида тадқиқотчилар христианлар ибодатхонаси деб ҳисоблайдиган Хароба-Кошук иншоотини улар фаолиятининг далили сифатида келтириб ўтиш мумкин.

Илк ўрта асрлар

Илк ўрта асрларда Марвда яхудийлар жамоаси бўлган. Марвда археологлар томонидан оссуарийларда «Иосеф бар Иаков» каби яхудийча исмлар битилган яхудий ёзувларини топдилар.

VII асрда араблар Ўрта Осиёни босиб олгандан сўнг у шимол ва шаркка боскинчи юришлар учун трамплин сифатида иккинчи ҳаётга эга бўлди. Аббосийлар даврида Марв ўнта кутубхонага эга бўлган араб китоб илмининг асосий марказларидан бири бўлган. Шаҳар араб давлатларидан, шунингдек, Сўғдиёна ва Марказий Осиёнинг бошқа давлатларидан келган мухожирлар уйи сифатида танилган. 813-818-йилларда халифа ал-Маъмуннинг Марвдаги вақтинчалик қароргоҳи шаҳарни амалда бутун халифалик пойтахтига айлантирди.

Салжукийлар даври

Марв XII аср ўрталарида, Султон Санжар уни Салжукийлар давлатининг пойтахтига айлантиргач, ўзининг энг гуллаб-яшнаган даврига эришди. Бу вақтда Марв биноларининг кўлами ва баъзи маълумотларга кўра, Константинопол ва Бағдод аҳолисидан кўп бўлган улкан аҳолиси билан замондошларини ҳайратда қолдирди. Хоразмшоҳлар даврида ҳам Ўрта Осиёнинг энг йирик маркази бўлиб қолаверди. Хоразмшоҳ Отсиз Самарқандда қарахитойлар билан бўлган жангда Санжарнинг енгилганидан фойдаланиб, 1141 йил қишда Марвни босиб олди ва талон-тарож қилди.

Хоразмшоҳ-Ануштегинийлар давлати таркибида

1193 йилда Текеше даврида шаҳар Хоразмга ўзил-қесил қўшиб олинди.

Бу даврда Марв ўзининг энг катта микёсигача кенгайди – араб ва форс географлари уни "дунёнинг онаси", "буюк ва кичикларнинг учрашиш жойи", "Хуросоннинг асосий шаҳри" ва Шарқий ислом оламининг пойтахти деб аташган. Ёзма манбаларда Низом ал-Мулк (вазир: 1064-1092) асос қўйган йирик кутубхона ва мадраса ҳамда бошқа кўплаб йирик маданий муассасалар ҳам қўрсатилган. Марв бозори "Эрон ва Хуросоннинг йирик шаҳарлари бозорларининг энг яхшиси" ҳисобланган.

XII асрда Марв дунёдаги энг йирик шаҳарлардан бири эди. 1210 йилга келиб унинг аҳолиси 500 000 кишигача бўлган бўлиши мумкин.

1221 йилда Марв мўғуллар томонидан вайрон қилинган ва XV асргача, теурийлар ниҳоят сугориш иншоотларини тартибга келтирмагунга қадар қайта тикланмади, бироқ Марв ўзининг аввалги буюклигига эриша олмади, вақт ўтиши билан аҳоли пункти Туркменистоннинг ҳозирги Мари шаҳарчаси ўрнига қўчирилган.

1510 йил 2 декабрда (бошқа маълумотларга кўра, 1510 йил 29 ноябрда) Сафавийлар ва Шайбонийлар ўртасида Хуросонни назорат қилиш учун Марв жанги бўлиб ўтди, бу ерда Шайбонийхон қўшини 17 минг кишидан иборат Исмоил I қўшини томонидан қўрқиб қолди ва қаттиқ қаршиликдан сўнг мағлубиятга учради. Тарихий тадқиқотларга кўра, жангларда ўзбек зодагонларининг кўплаб вакиллари ва Шайбонийхоннинг ўзи ҳалок бўлган.

Шайбонийхон вафотидан кейин Марв вақтинча Сафавийлар давлати таркибига қиради. Марв 1823 йилда Хива хонлигига ўтди. Сэр Александр Бернс 1832 йилда мамлакат бўйлаб саёҳат қилди. Тахминан ўша пайтда Тежен дарёси бўйида яшаган туркман-текинлар форслар томонидан шимолга қўчиб ўтишга мажбур бўлдилар. Хива текинларнинг олдинга қўчилишига қарши чиқди, аммо охири-оқибат, тахминан 1856 йилда

текинлар мамлакатда суверен ҳокимиятга айланди ва 1884 йилда руслар воҳани эгаллаб олмагунча шундай бўлиб қолди. Россия армиясининг келиши билан Марв воҳаси ҳудудида археологик тадқиқотлар бошланди, бу М.Е.Массон фаолияти туфайли урушдан кейинги даврда тизимли тус олди.

Иктисодиёти

Воҳа Мурғобда қавланган мураккаб каналлар тизими орқали сугорилади. Бу мамлакат ҳар доим ўзининг унумдорлиги билан бутун Шарқда машҳур бўлган. Доннинг барча турлари ва қўлаб мевалар (бугдой, тарик, арпа ва полиз экинлари, шунингдек шоли ва пахта) жуда қўп ўсади.

Археологик ёдгорликлардан топилган пахта чигитлари V асрдаёқ пахта ипидан тўкилган газламалар Сосонийлар шахрининг муҳим иктисодий таркибий қисми бўлганлигининг биринчи далилини беради. Ипак курти етиштирилди. Туркманлар машҳур от зотиға еға бўлиб, туя, қўй, қорамол, эшак ва ҳачир боқардилар. Туркманлар – ишчи халқ.

1990-йиллардаги казишмаларнинг кашфиётларидан бири 9-10-асрларда тигелли пўлат ишлаб чиқарилган устахона бўлиб, бу замондош ислом олими ал-Киндий (801-866) томонидан хабарларида батафсил тасдиқланган. У пўлат ишлаб чиқарувчи ҳудуд сифатида Хуросонни тилға олган. Бу чўян ва пухта ишланган темир биргаликда эритилган эритиш жараёни орқали амалға оширилди.

Марв ғиламлари баъзан форс ғиламларидан яхшироқ деб ҳисобланади. Маҳаллий аҳоли қўй жунидан қизил ва қизил мато ҳам ясайди.

Демографияси

Бу воҳанинг ҳозирги аҳолиси асосан турли этнографик ғуруҳларға мансуб туркманлардир. Марв воҳасида ҳам нисбатан катта белужлар ва браҳуи озчиликлари мавжуд.

Географияси

Марв воҳаси Афғонистондан оқиб ўтувчи Мурғоб дарёси бўйида, Қорақум чўлининг жанубий чеккасида, 37°30'N ва 62°E, Хиротдан тахминан 230 миля (370 км) шимолда ва Хивадан 280 миля (450 км) жанубда жойлашган. У тахминан 1,900 квадрат миля (4,900 кв.км) майдонни эгаллайди.

Паропамисаде ва Хиндукуш номлари остида Каспий денгизидан Помирғача чўзилган катта тоғ тизмаси Марвдан жанубда тахминан 290 км узокликда узилади. Бу бўшлиқ орқали ёки унинг ёнидан Теджен ва Мурғоб дарёлари Қорақум чўлида йўқолгунча шимолға параллел равишда оқади. Шу тариқа улар Марвни шимоли-ғарбда Афғонистонға қириш йўли устидаги ўзига ҳос қўриқ минорасиға айлантириб, шу билан бирға Шимолий-Шарқий Форс билан Бухоро ва Самарқанд давлатлари ўртасида погонани яратадилар.

Иклими

Марв ёзда қуруқ ва иссиқ, қишда еса совуқ. Ёзнинг жазирамаси одамни қийнаб қўяди. Шамол ҳавони тўлдирадиган майда чанг булутларини қўтариб, уни хира қилади ва қуёшни деярли яширади. Бу булутлар нафас олишни қийинлаштиради.

Қишда иқлим ёқимли. Қор қамдан-қам ёғади ва ёғиши билан дарҳол эрийди.

Йиллик ёгингарчилик қамдан-қам ҳолларда 125 мм дан ошади ва июнь-октябр ойлари

орасида кўпинча ёмгир бўлмайди. Ёзда ҳарорат 45 ° С га етиши мумкин бўлса, кишда у -7 ° С гача тушиши мумкин.

Йиллик ўртача ҳарорат 16 °С.

Инфратузилмаси

Майдони 12 гектар бўлган Эрк-Кала калъаси (туркм. Erk gala) Ахамонийлар даврига бориб такалади. Кўхна шаҳарнинг монорлит платформасида бино қад ростлаган бўлиб, атрофини ҳом гиштдан девор ўраб туради;

Гыз-Гала калъалари (туркм. Gyz gala). Катта ва Кичик Гыз-Гала — деворлари гармонга ўхшаб қат-қат букланган. Улар енгил нишаб билан тупроқли пандусларга жойлаштирилади. Деворларнинг бурмаларида кичик деразалар яширинган. Тепада деворлар деярли сакланиб қолган қиррали жанговар деворлар билан тугайди. Биринчи қаватдаги хоналар бешта дераза билан ёритилган. Пастга тушадиган зинапоялар арқасимон йўлакдан ўтади. Иккинчи қаватнинг структурасини факат сакланиб қолган қисмлардан тасаввур қилиш мумкин. Иккинчи қаватда ҳам ҳовли атрофида жойлашган қамида бешта хона бўлган. Кичик Гыз-Гала Катта Гыз-Галадан юз метр жанубда жойлашган бўлиб, ҳудди шу режага мувофиқ қурилган, аммо ундан ҳам ёмон сакланиб қолган. Бурма деворлар факат жанубий ва шарқий томонларида сакланиб қолган; Гяур-Кала (туркм. Gāwūr gala) бир қанча буддист ва насроний монастирлари ҳаробалари, шунингдек, икки қаватли зодагон қасрлари бўлган илк ўрта асрларга оид Гяур-Кала шаҳарчаси ҳудуди;

Гяур-Каладан биров қарбда, тартибсиз тўртбурчак шаклидаги Султан-Кала (турк. Sultan gala) қадимги шаҳар Салжукий турклар пайтахтининг ўзаги ҳисобланади; Шаҳрияр Арқ қалъаси (турк. Şahryûr gala) салжукийлар даврига оид бўлиб, қенг қаср ва сарой бинолари ҳаробалари, шунингдек, Санжар макбарасини ўз ичига олади; Муҳаммад ибн-Зейд макбараси (туркм. Muhammet ibn Zeýdiň kümmeti) салжукийлар пайтахтининг шаҳар атрофидаги ҳудудида - тахминан 1112 йил қурилган; Жанубдаги Абдулла-хан-Кала (туркм. Muhammet ibn Zeýdiň kümmeti) кўхна шаҳри Марвнинг сўнгги тараккиёт даврини ифодалайди ва мунтазам жойлашуви (сарой, масжидлар, мадрасалар, макбаралар) билан ажралиб туради.

Абу Муслим тайёрлади